

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ПОЖАР Вадим Георгійович

УДК 343.121.4

**ІНСТИТУТ ПРЕДСТАВНИЦТВА В КРИМІНАЛЬНОМУ
СУДОЧИНСТВІ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
АЛЕНІН Юрій Павлович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри кримінального процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
МИХАЙЛЕНКО Олександр Романович
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
професор кафедри правосуддя;

кандидат юридичних наук, доцент
СМОКОВ Сергій Михайлович,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
начальник кафедри кримінального процесу

Захист відбудеться 6 липня 2010 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 5 червня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

П.П. Музиченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. При визначенні завдань кримінального судочинства у кримінально-процесуальному законодавстві на перше місце поставлено охорону прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб (ст. 2 КПК). Однією з гарантій реалізації вказаного завдання є інститут представництва. Крім того, представництво спрямоване на реалізацію й інших завдань кримінального судочинства, оскільки представники, здійснюючи охорону прав і законних інтересів учасників процесу, сприяють всебічному, повному й об'єктивному дослідженню обставин справи, допомагають правильно застосовувати закон, виносити вмотивоване, обґрунтоване й справедливе рішення. Належна законодавча регламентація залучення до участі у провадженні по кримінальних справах представників сприяє також розвитку та становленню принципу змагальності в кримінальному судочинстві.

Разом з тим, існуюча нині кримінально-процесуальна регламентація участі представників при провадженні по кримінальній справі є суперечливою, а в деяких випадках взагалі відсутня, що приводить до обмеження прав і законних інтересів суб'єктів кримінального процесу.

Отже, проблеми охорони та забезпечення прав і законних інтересів суб'єктів кримінального судочинства є в сучасному кримінальному судочинстві України досить гострими, тому оптимізація діяльності представників при провадженні по кримінальних справах як одного з засобів вирішення цих проблем є значущою й актуальною.

У радянській кримінально-процесуальній науці проблемам представництва були присвячені дослідження таких учених-процесуалістів, як В.Д. Адаменко, В.П. Божьєв, О.С. Ландо, В.О. Лазарева, Г.Л. Саркісянц, Ю.І. Стецовський, П.П. Тепляков, П.М. Туленков, В.В. Шимановський, С.А. Шейфер, С.П. Щерба та ін. Хоча ці роботи стали концептуальним підґрунтям дисертаційного дослідження, необхідно зазначити, що їх основою були положення радянського КПК 1960 р. Із здобуттям Україною незалежності було внесено багато суттєвих змін до діючого КПК, зокрема було змінено спрямованість кримінального процесу, систему стадій, а також зміст і значення принципу змагальності у кримінальному судочинстві. Це все безпосереднім чином торкнулося й інституту представництва, який змінив не тільки своє значення, але й набув додаткових можливостей для реалізації, яких не було в законодавстві радянського періоду. Окрім того, увага дослідників була зосереджена на питаннях кримінально-процесуального представництва окремих учасників кримінального процесу, у першу чергу, обвинувачених і потерпілих, але при цьому не враховувалося загальнопроцесуальне значення інституту.

В Україні проблема інституту представництва у кримінальному судочинстві не була предметом окремих дисертаційних та монографічних досліджень. Незважаючи на те, що деякі теоретичні та практичні аспекти цієї проблеми побічно з'ясовувалися у працях М.І. Гошовського, О.П. Кучинської, В.В. Леоненка, Т.В. Омельченка, цілісна концепція цього інституту так і не

знайшла свого вираження у кримінально-процесуальній доктрині. Окремо слід згадати дисертаційну роботу В.В. Самолюка на тему «Законне представництво у кримінальному процесі України», захищену у 2005 р., але предметом його дослідження був лише один з видів представництва у кримінальному процесі.

Окрему цінність для дослідження являють собою праці російських учених, таких як І.О. Воскобойник, О.Х. Галімов, С.Б. Мартиненко, В.В. Мелешко, С.А. Мельников, В.Н. Новіков, Е.Г. Тарло, С.В. Юношев та ін.

Незважаючи на наявні наукові дослідження, в науці не досягнуто єдності думок щодо суті кримінально-процесуального представництва, внаслідок чого багато понять досліджуваного інституту не отримало належного визначення. Не описано й не аргументовано внутрішню структуру інституту представництва у кримінальному судочинстві в цілому, не досліджено наявні на сьогоднішній день нові різновиди представництва, такі як представництво свідка, представництво прокурором інтересів громадян або держави у кримінальному судочинстві, а також особливості представництва юридичних осіб у кримінальному судочинстві України. Ці та інші питання реалізації інституту представництва в кримінальному судочинстві, а також наявність труднощів у правозастосовній діяльності у цій сфері обумовили обрання теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження за своєю спрямованістю відповідає програмі наукових досліджень Одеської національної юридичної академії. Тема є складовою частиною загальної наукової теми «Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970) на 2006–2010 рр., що виконує Одеська національна юридична академія, а також складовою частиною наукових досліджень кафедри кримінального процесу Одеської національної юридичної академії за темою «Проблеми ефективності кримінально-процесуального законодавства у сфері боротьби зі злочинністю та охорони прав особистості в умовах формування правової держави» на 2006–2010 рр.

Мета і завдання дослідження. Основна мета дисертації полягає у формуванні системної концепції сучасного інституту представництва в кримінальному судочинстві, виявленні проблемних питань реалізації цього інституту, формулюванні теоретичних висновків та в розробці на їх основі пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування.

Для досягнення мети дисертаційного дослідження було поставлено такі завдання:

визначити етапи становлення та розвитку сучасного інституту представництва в кримінальному судочинстві;

визначити поняття, сутність та структуру сучасного кримінально-процесуального інституту представництва;

виявити характерні ознаки представництва в кримінальному судочинстві та визначити його поняття;

розробити комплексну систему критеріїв та здійснити за ними класифікацію представництва в кримінальному судочинстві;

розкрити поняття представника як суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності та визначити його процесуальну функцію;

встановити передумови і підстави набуття та втрати особою процесуального статусу представника;

на підставі дослідження правової регламентації та практики застосування деяких видів представництва у сучасному кримінальному судочинстві України виявити існуючі колізії та прогалини їх правового регулювання;

розробити конкретні пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства та юридичної практики з питань, що стосуються інституту представництва, а також розробити пропозиції щодо удосконалення понятійного апарата досліджуваного інституту.

Об'єктом дослідження є кримінально-процесуальні відносини, що регулюються нормами інституту кримінально-процесуального представництва.

Предметом дослідження є інститут представництва у кримінальному судочинстві України та особливості його реалізації.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є комплекс сучасних методів наукового пізнання. За допомогою діалектичного методу з'ясовано сутність та сучасний стан інституту представництва у кримінальному судочинстві, а також встановлено ознаки та сутність представництва. Історико-правовий метод використовувався при дослідженні генезису становлення інституту представництва. Метод системно-структурного аналізу дав можливість визначити структуру кримінально-процесуального інституту представництва. Метод системного аналізу застосовувався при дослідженні кримінально-процесуальних норм. Порівняльно-правовий метод застосовувався в процесі порівняння норм кримінально-процесуального законодавства України та іноземних держав, які регламентують інститут представництва. Логіко-нормативний метод та метод моделювання використовувалися для формування пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства та проекту КПК. Статистичний метод використовувався при обґрунтуванні наукових положень даними судової статистики. Методи анкетування та опитування використовувалися для з'ясування думки суддів, слідчих, прокурорів, адвокатів та викладачів щодо проблемних питань реалізації представництва. Всі ці методи дослідження використовувалися у взаємозв'язку, що забезпечило переконливість і достовірність наукових результатів.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять наукові положення, що містяться у працях українських і зарубіжних дослідників з теорії держави та права, кримінально-процесуального, цивільного, цивільного процесуального та адміністративно-процесуального права.

Нормативну базу дослідження становлять норми Конституції і законодавства України та зарубіжних держав, зокрема Російської Федерації, положення міжнародно-правових актів, практика Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України, Конституційного Суду Російської Федерації, Верховного Суду України.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять результати дослідження 210 судових рішень місцевих та апеляційних судів України, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень, рішень Верховного Суду України, статистичні дані Верховного Суду України за 2007–2008 рр., а також результати анкетування та опитування 400 респондентів (слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів та викладачів).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що ця робота є першим комплексним монографічним дослідженням інституту представництва в кримінальному судочинстві сучасної України, в якому сформульовано нові наукові положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, зокрема:

уперше:

визначено етапи становлення та розвитку інституту представництва в кримінальному судочинстві України;

розроблено юридичну конструкцію набуття особою процесуального статусу представника, яка складається із: 1) системи нормативних та правосуб'єктних передумов; 2) матеріально-правових та процесуальної підстав набуття особою процесуального статусу представника;

висунуто та обґрунтовано тезу про те, що особа, яка веде провадження у справі, повинна мати право самостійно призначати представника юридичної особи у випадках його відсутності або неможливості оформлення його повноважень з метою захисту прав юридичної особи;

висунуто та обґрунтовано тезу про існування представництва прокурором інтересів громадянина або держави в кримінальному судочинстві, а також визначено його як засновану на Конституції України та Кримінально-процесуальному кодексі процесуальну діяльність спеціально уповноваженого на це суб'єкта – прокурора, спрямовану на захист інтересів громадян або держави, яка реалізується у формі правовідносин, шляхом подання або підтримання поданого цивільного позову, а також його участь у зв'язку із цим на всіх етапах кримінально-процесуального провадження;

запропоновано проводити допуск представника свідка для участі у допиті шляхом винесення постанови (ухвали) про це;

удосконалено:

поняття інституту представництва в кримінальному судочинстві, який визначено як міжгалузевий загальний інститут кримінально-процесуального права;

поняття представництва у кримінальному судочинстві, яке визначено як процесуальна діяльність представника, що реалізується у формі правовідносин;

поняття представника у кримінальному судочинстві, якого визначено як самостійного дієздатного суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності спеціально уповноваженого в силу закону або договору на реалізацію комплексу процесуальних прав та обов'язків, з метою реалізації та охорони прав і законних інтересів осіб, яких представляють;

визначення моменту допуску представника до участі у справі, який обумовлюється визнанням особи, яку представляють, суб'єктом процесу або залученням її до участі у справі;

набуло подальшого розвитку:

система підстав для класифікації представництва в кримінальному судочинстві та поділ на види представництва за: підставами виникнення представництва; способом виникнення представництва; цивільно-правовим статусом особи, яку представляють; процесуальним статусом суб'єктів представництва; особливостями правового статусу представника; ознакою професіоналізму представника; стадіями кримінального судочинства; в залежності від інтересу, що представляється;

обґрунтування тези про те, що право на представництво заявника про злочин у кримінальному процесі, хоча і не передбачено нормами КПК, існує і є конституційним правом кожної особи, яка заявила про злочин, та потребує нормативного врегулювання;

теза про необхідність обов'язкового представництва потерпілого, зокрема у випадках визнання його у встановленому законом порядку недієздатним чи обмежено дієздатним або вимагання ним продовження розгляду справи, у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення;

обґрунтування необхідності визнання керівника юридичної особи представником в кримінальному судочинстві та надання цьому положенню нормативного значення;

обґрунтування тези про необхідність визнання юридичної особи потерпілою в кримінальному процесі та про її представництво як про єдиний засіб реалізації процесуального статусу юридичної особи в кримінальному судочинстві;

обґрунтування тези про необхідність існування представництва свідка в кримінальному судочинстві як конституційної гарантії захисту його прав та законних інтересів;

обґрунтування тези про необхідність обов'язкового законного представництва не тільки неповнолітніх свідків, але й інших свідків з неповною процесуальною дієздатністю, а саме: осіб із фізичними та психічними вадами, обмежено дієздатних осіб.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідницькій роботі – для подальших досліджень у сфері захисту прав та законних інтересів суб'єктів кримінального процесу;

нормотворчій діяльності – для удосконалення правової регламентації інституту представництва в кримінальному судочинстві, зокрема при підготовці проекту нового Кримінально-процесуального кодексу України;

діяльності Малиновського районного суду м. Одеса – для підвищення ефективності та забезпечення єдності у застосуванні норм інституту представництва у сфері кримінально-процесуального законодавства (акт впровадження від 18.02.2010 р.);

навчальному процесі – для викладання дисциплін «Кримінальний процес», «Судові та правоохоронні органи України», спеціальних курсів, для підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій (акт впровадження від 19.02.2010 р.), а також для підготовки спеціалістів у сфері захисту прав та інтересів у кримінальному процесі.

Апробація результатів дослідження. Висновки і положення дисертаційного дослідження неодноразово обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального процесу Одеської національної юридичної академії. Основні результати наукового дослідження оприлюднені на наукових та науково-практичних конференціях: 8-й та 9-й звітних наукових конференціях професорсько-викладацького та аспірантського складу (м. Одеса, 22–23 квітня 2005 р. та 26 квітня 2006 р.); IV Всеукраїнській науковій конференції молодих науковців аспірантів і студентів «Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави» (м. Одеса, 10–11 листопада 2006 р.); 10-й ювілейній звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу (м. Одеса, 27–28 квітня 2007 р.); V Національній науково-теоретичній конференції «Українське адміністративне право: сучасний стан і перспективи реформування» (м. Одеса, 15–17 червня 2007 р.); Першій науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих науковців «Проблеми та перспективи розвитку права в Україні» (м. Одеса, 18 квітня 2008 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 18–19 квітня 2008 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Перспективи розвитку юридичної науки очима молоді» (м. Миколаїв, 25 квітня 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Процесуальні, тактичні та психологічні проблеми, тенденції і перспективи вдосконалення досудового слідства» (м. Одеса, 30 травня 2008 р.); IV науково-практичній конференції «Теоретичні і практичні досягнення та проблеми сучасної криміналістики» (м. Одеса, 26–27 вересня 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми кримінально-процесуального та цивільного процесуального права» (м. Київ, 31 жовтня 2008 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 5–6 червня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (м. Одеса, 9 жовтня 2009 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 21–22 травня 2010 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображені у 12 публікаціях, у тому числі у 6 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджений ВАК України, та 5 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається із вступу, 3 розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 236 сторінок, із них основного тексту – 197 сторінок,

додатків (3) – 10 сторінок, списку використаних джерел, що містить 291 найменування – 29 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються її зв'язок із науковими планами та програмами, мета і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, апробація результатів дослідження.

Перший розділ «Становлення та суть інституту представництва в кримінальному судочинстві» складається із трьох підрозділів і присвячений дослідженню генези та сучасного стану інституту представництва в кримінальному судочинстві, поняття, ознак представництва та здійсненню класифікації представництва в кримінальному судочинстві.

У **підрозділі 1.1. «Генеза та сучасний стан інституту представництва в кримінальному судочинстві»** проаналізовано історичний шлях зародження та розвитку інституту представництва у вітчизняному кримінальному судочинстві та виокремлено сім етапів його становлення: від зародження до розширення його правової регламентації. З урахуванням думок учених П.М. Туленкова, В.Д. Адаменка, В.В. Самолюка зазначено, що інститут представництва – це загальний міжгалузевий інститут кримінально-процесуального права, що складається із групи відносно відособлених правових норм, спрямованих на регулювання самотійних, проте взаємопов'язаних правових відносин між особами, які ведуть провадження у справі, особою, яку представляють та представником, який вступає у кримінально-процесуальну діяльність з метою реалізації та охорони прав і законних інтересів суб'єктів кримінального процесу. Він володіє всіма ознаками, що дозволяють виокремлювати цей інститут як самотійний структурний підрозділ у галузі кримінально-процесуального права, має свої предмет регулювання, зміст, структуру, юридичну конструкцію і повинен отримати відповідне детальне зовнішнє відособлення в системі кримінально-процесуального законодавства.

Предметом регулювання цього інституту є самотійні, проте взаємопов'язані правові відносини між особами, які ведуть провадження у справі, особою, яку представляють та представником, який вступає у кримінально-процесуальну діяльність з метою реалізації та охорони прав і законних інтересів суб'єктів кримінального процесу.

У **підрозділі 1.2. «Поняття та ознаки представництва в кримінальному судочинстві»** проаналізовано існуючі думки учених (В.Д. Адаменка, С.А. Мельникова, В.В. Мелешка та ін.) щодо поняття та ознак представництва в кримінальному судочинстві. Виділено та обґрунтовано систему ознак представництва в кримінальному судочинстві. На підставі цього визначено представництво як урегульовану нормами кримінально-процесуального законодавства процесуальну діяльність представника, уповноваженого в силу закону або договору на реалізацію та охорону прав і

законних інтересів особи, яку він представляє та яка реалізується у формі правовідносин між особою, яку представляють, представником та посадовими особами, які ведуть провадження у справі.

Підрозділ 1.3. «Класифікація представництва в кримінальному судочинстві» присвячено розгляду питання про поділ представництва на види за відповідними критеріями. З урахуванням позицій учених (В.Д. Адаменка, П.М. Туленкова, І.О. Воскобойника, С.Б. Мартиненка, Є.Г. Тарла) запропоновано систему підстав для класифікації представництва в кримінальному судочинстві та проведено за ними поділ на види представництва за: підставами виникнення представництва; способом виникнення представництва; цивільно-правовим статусом особи, яку представляють; процесуальним статусом суб'єктів представництва; особливостями правового статусу представника; ознакою професіоналізму представника; в залежності від інтересу, що представляється; стадіями кримінального судочинства.

Другий розділ «Представник як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності» складається з двох підрозділів і присвячений дослідженню поняття представника як суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності, передумов і підстав набуття та втрати певною особою процесуального статусу представника.

У підрозділі 2.1. «Поняття представника в кримінальному судочинстві та його процесуальна функція» з урахуванням думок В.Д. Адаменка, В.В. Самолюка, І.О. Воскобойника сформовано таку систему ознак, за якими представник визнається суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності: 1) наявність у представника певного процесуального інтересу у справі, який полягає у найбільш повній реалізації прав та обов'язків особи, яку представляють, а також у захисті її прав та законних інтересів від можливих порушень; 2) виконання представником певної процесуальної функції, яка наперед не може бути встановлена і яка визначається функцією особи, яку представляють (за виключенням представника свідка); 3) наявність конкретного об'єму процесуальних прав та обов'язків для активної участі у процесуальній діяльності.

Проаналізовано недоліки існуючих визначень поняття «представник» у кримінальному судочинстві та з урахуванням встановлених ознак, удосконалено визначення цього поняття: під представником запропоновано розуміти самостійного дієздатного суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності спеціально уповноваженого в силу закону або договору на реалізацію комплексу процесуальних прав та обов'язків з метою реалізації та охорони прав і законних інтересів осіб, яких представляють.

У підрозділі 2.2. «Передумови і підстави набуття та втрати особою процесуального статусу представника» досліджено передумови та підстави для набуття певною особою статусу представника у процесі, а також підстави для його втрати.

Розроблено юридичну конструкцію набуття особою процесуального статусу представника, яка складається із: 1) системи передумов; 2) підстав набуття особою процесуального статусу представника. Зазначено, що система

передумов – це сукупність юридичних умов, необхідних для виникнення відносин представництва, їх існування та розвитку. Підстави набуття особою процесуального статусу представника – це певні юридичні факти, з наявністю чи відсутністю яких, норма права пов'язує виникнення представництва. Обґрунтовано необхідність та доцільність поділу підстав для набуття особою процесуального статусу представника на матеріально-правові та процесуальну. Встановлено підстави для втрати особою процесуального статусу представника, до яких належать певні юридичні факти, з наявністю або відсутністю яких пов'язано припинення представництва.

Третій розділ «Правова регламентація деяких видів представництва в сучасному кримінальному судочинстві України» складається із чотирьох підрозділів і присвячений дослідженню існуючих проблем правової регламентації представництва заявника, потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача; представництва юридичних осіб; представництва прокурором інтересів громадян та держави; представництва свідка.

У підрозділі **3.1. «Правове регулювання представництва заявника, потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача»** розглянуто проблеми представництва заявника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та визначено шляхи їх вирішення.

Доведено, що право на представництво заявника в кримінальному процесі, хоча і не передбачено нормами КПК, існує і є конституційним правом кожної особи, яка заявила про злочин. Запропоновано нормативно уніфікувати коло осіб, які можуть виступати як представники заявника про злочин, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та свідка, а саме: адвокати, близькі родичі, законні представники, а також інші процесуально дієздатні особи, належним чином на це уповноважені особою, яку представляють.

Систематизовано комплекс прав представника заявника у кримінальному судочинстві та запропоновано варіант правової регламентації норми про представника заявника про злочин. На необхідність законодавчої регламентації прав й обов'язків представника заявника про злочин вказали 71 % опитаних нами респондентів.

З урахуванням наявних наукових досліджень Л.І. Шаповалової, О.П. Кучинської, М.І. Гошовського, Т.В. Омельченка, положень проекту КПК № 1233 та на підставі аналізу результатів анкетування 400 респондентів аргументовано необхідність обов'язкового представництва потерпілого у кримінальному судочинстві у випадках, якщо потерпілий: неповнолітній; через свої психічні або фізичні вади (німий, глухий, сліпий тощо) не може самостійно реалізувати право на захист своїх законних інтересів; визнаний у встановленому законом порядку недієздатним або обмежено дієздатним; вимагає продовження розгляду справи, у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. Це підтвердило 92 % респондентів.

Обґрунтовано, що представники потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача мають бути наділені правом брати участь у справі з моменту визнання цих осіб учасниками процесу, бути присутніми при такому

визнанні та при роз'ясненні останнім передбачених законом процесуальних прав. Запропоновано нормативно закріпити обов'язок особи, яка веде провадження у справі, у випадку відмови у визнанні особи потерпілої чи цивільним позивачем вручити їм за їх вимогою або за вимогою їх представника копію такої постанови.

Виявлено протиріччя між ч. 1 ст. 63 КПК та ч. 3 ст. 441 КПК, що підтверджується й результатами анкетування (серед практичних працівників відсутня єдність у застосовуванні цих норм: 37 % респондентів допитують законних представників в якості свідків; 38 % респондентів – потерпілих (у разі допиту представників потерпілого); 18 % – представників; 7 % – ніяк не допитують цих осіб) та запропоновано усунути його шляхом введення ще одного джерела доказів – «показання законного представника». Предметом таких показань можуть бути обставини, які мають значення для справи, у тому числі факти, що характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, потерпілого, цивільного позивача або свідка, та його взаємовідносини з ними. Допит законного представника запропоновано проводити за правилами допиту свідків.

Проаналізовано недоліки нормативної регламентації повноважень представників потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача на участь у слідчих діях; при призначенні експертизи; при зупиненні досудового слідства; при ознайомленні з матеріалами закритої кримінальної справи; при попередньому розгляді справи суддею; при відкликанні апеляції представника тощо та визначено шляхи їх вирішення.

У *підрозділі 3.2. «Представництво юридичних осіб в кримінальному судочинстві»* розглянуто існуючі й перспективні проблеми представництва юридичних осіб в кримінальному процесі.

Зазначено, що представництво є єдиним засобом реалізації процесуального статусу юридичної особи у кримінальному судочинстві, які можуть виступати у справі як цивільні позивачі або цивільні відповідачі. Підтримано точку зору Л.І. Шаповалової, М.І. Гошовського, О.П. Кучинської про необхідність визнання юридичних осіб потерпілими у кримінальному процесі та додатково обґрунтовано необхідність представництва таких осіб. Це також підтвердило 63 % опитаних нами респондентів.

Запропоновано представниками юридичних осіб визнавати спеціально уповноважених на те осіб, а саме: керівника юридичної особи, повноваження якого підтверджується документами, якими встановлено його службове становище; адвокатів або інших процесуально дієздатних осіб, яким від імені юридичної особи видано належним чином оформлену довіреність на право представляти інтереси юридичної особи у кримінальній справі.

Обґрунтовано необхідність надання особі, яка веде провадження у справі, повноважень самостійно призначати представника юридичної особи у випадках його відсутності або неможливості оформлення його повноважень з метою захисту прав юридичної особи. За аналогією зі ст. 47 КПК запропоновано призначати представника через адвокатське об'єднання з подальшим відшкодуванням юридичною особою витрат на її представництво.

Проаналізовано особливості реалізації представником прав юридичної особи та надано пропозиції щодо вдосконалення їх процесуального статусу.

У **підрозділі 3.3. «Представництво прокурором інтересів громадян або держави в кримінальному судочинстві»** розглянуто особливості представництва прокурором інтересів громадян або держави в кримінальному судочинстві.

Обґрунтовано, що представництво прокурором інтересів громадянина або держави в кримінальному судочинстві – це специфічна форма представництва, яке може бути охарактеризоване як офіційне представництво. З урахуванням всіх ознак запропоновано визначення такого представництва.

Проаналізовано нормативні передумови виникнення представництва прокурора в кримінальному судочинстві. Зазначено, що підставами представництва прокурором інтересів громадян або держави є певні факти, наявності яких у прокурора виникають право й одночасно зобов'язання звернення до суду з позовом на захист законних інтересів громадянина або державних інтересів. Визначено підстави представництва прокурором, які різняться в залежності від характеру інтересу, який представляється. Зазначено, що прокурор повинен у кожному випадку обґрунтувати підстави такого представництва.

Визначено та досліджено форми прокурорського представництва у кримінальному судочинстві: подання цивільного позову або підтримання цивільного позову, поданого потерпілим чи цивільним позивачем.

У **підрозділі 3.4. «Представництво свідка в кримінальному судочинстві»** досліджено проблеми представництва свідка у кримінальному судочинстві та визначено напрями їх вирішення.

Обґрунтовано, що представник свідка – це самостійний суб'єкт кримінально-процесуального провадження, який вступає в процес виключно з метою захисту прав та законних інтересів свідка. Доведено необхідність уніфікації правової регламентації кола осіб, які могли би бути представниками свідка за аналогією з представниками заявника, потерпілого, цивільного позивача та відповідача.

Обґрунтовано необхідність обов'язкового законного представництва не тільки неповнолітніх свідків, але й інших осіб з неповною процесуальною дієздатністю: осіб із фізичними та психічними вадами, обмежено дієздатних осіб.

Аналіз результатів анкетування практичних працівників показав відсутність єдиного порядку допуску представника свідка до участі у допиті (лише 36 % респондентів виносять постанову про його допуск до участі в справі; 39 % – вказують про це в протоколі допиту свідка; 17 % – ніяк не оформлюють його участь; 8 % – взагалі не допускають таку особу до участі у справі), що пояснюється відсутністю правової регламентації цього питання у діючому КПК. Запропоновано допуск представника свідка для участі у допиті проводити шляхом винесення окремої постанови про це. Перед тим, особа, яка веде провадження у справі, повинна перевірити повноваження

представника та залучити до справи відповідні документи, якими вони підтверджуються (довіреність, договір, ордер тощо).

Досліджено систему прав та обов'язків представника свідка у кримінальному судочинстві та запропоновано варіант правової регламентації зазначеного суб'єкта кримінально-процесуального провадження.

ВИСНОВКИ

У дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні системної концепції сучасного інституту представництва у кримінальному судочинстві та визначено шляхи удосконалення цього інституту. До найбільш вагомих наукових результатів роботи належать такі:

1. Історичний шлях зародження та становлення сучасного інституту представництва у вітчизняному кримінальному судочинстві пройшов сім етапів: від етапу зародження цього інституту (з другої половини X ст. до кінця XIV ст.), який пов'язаний з рецепцією римського права через запровадження візантійського церковного права на території Київської Русі; через досягнення інститутом представництва самостійності в рамках розшукової форми кримінального судочинства в українському праві (на другому етапі – з кінця XIV ст. до 1864 р.); через перегляд значення інституту представництва та процесуального статусу представників учасників кримінального судочинства у зв'язку з переходом від розшукової форми кримінального процесу до змішаної (в рамках третього етапу – з 1864 р. до 1917 р.); через ліквідацію існуючого інституту повірених та занепаду взагалі правової регламентації інституту представництва в кримінальному судочинстві (четвертий етап – з 1918 р. до 1922 р.); через поновлення цього інституту у першому кодифікаційному акті радянського періоду (п'ятий етап – з 1922 р. до 1960 р.); через шостий етап розвитку інституту представництва (з 1960 р. до 1996 р.), який можна назвати класичним етапом процесуальної регламентації цього інституту, до кінця якого правова регламентація діяльності представників за своєю законодавчою технікою перевершувала всі попередні етапи; до останнього етапу (з 1996 р. й донині), який можна назвати етапом експансії інституту представництва як за рахунок встановлення права кожного на правову допомогу (зокрема, представництво свідка), так і взагалі розширення його правової регламентації.

Сучасний інститут представництва в кримінальному судочинстві – це міжгалузевий загальний інститут, який складається із системи відносно відособлених правових норм, спрямованих на регулювання самостійних, проте взаємопов'язаних правових відносин між органами і посадовими особами, які ведуть провадження у справі, особою, яку представляють, та представником, який вступає у кримінально-процесуальну діяльність з метою реалізації та охорони прав і законних інтересів суб'єктів кримінального процесу.

2. Представництво у кримінальному судочинстві - це урегульовану нормами кримінально-процесуального законодавства процесуальна діяльність представника, уповноваженого в силу закону або договору на реалізацію та

охорону прав і законних інтересів особи, яку він представляє та яка реалізується у формі правовідносин між особою, яку представляють, представником та посадовими особами, які ведуть провадження у справі.

Серед основних ознак представництва в кримінальному судочинстві можна виділити те, що, по-перше, кримінально-процесуальне представництво виникає лише на підставі закону або договору; по-друге, представник виступає у процесуальній діяльності від свого імені, але в інтересах осіб, яких він представляє; по-третє, представник стає суб'єктом процесу і наділяється правами лише після його допуску до участі у справі; по-четверте, представництво, як процесуальна діяльність засновано на нормах кримінально-процесуального права і тому реалізується тільки у формі кримінально-процесуальних правовідносин; по-п'яте, метою представництва є реалізація та охорона прав і законних інтересів осіб, яких представляють.

3. Розширено систему підстав для класифікації представництва та здійснено поділ на види, зокрема: за підставами виникнення представництва; за способом виникнення представництва; за цивільно-правовим статусом особи, яку представляють; за процесуальним статусом суб'єктів представництва; за особливостями правового статусу представника; за ознакою професіоналізму представника; в залежності від інтересу, що представляється; за стадіями кримінального судочинства.

4. Під представником слід розуміти самостійного дієздатного суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності спеціально уповноваженого в силу закону або договору на реалізацію комплексу процесуальних прав та обов'язків, з метою реалізації та охорони прав і законних інтересів осіб, яких представляють.

Сформовано систему ознак, за якими представник визнається суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності. Це, по-перше, наявність у представника певного процесуального інтересу у справі, який полягає у найбільш повній реалізації прав та обов'язків особи, яку представляють, а також у захисті її прав та законних інтересів від можливих порушень; по-друге, виконання представником певної процесуальної функції, яка наперед не може бути встановлена і визначається функцією особи, яку представляють (за виключенням представника свідка); по-третє, наявність конкретного об'єму процесуальних прав та обов'язків для активної участі у процесуальній діяльності.

5. Розроблено юридичну конструкцію набуття особою процесуального статусу представника, яка складається з: 1) системи передумов, до якої належать нормативні та правосуб'єктні передумови; 2) підстав для набуття особою процесуального статусу представника, які необхідно поділяти на матеріально-правові та процесуальну. Матеріально-правовими підставами може бути така сукупність юридичних фактів: а) факт наявності бажання у суб'єкта процесу скористатися послугами представника і згоди останнього бути представником, яке відображене у формі: довіреності фізичної особи; довіреності від імені юридичної особи або документів, які засвідчують службове становище і повноваження його керівника; ордера, виданого

відповідним адвокатським об'єднанням, або договору; б) факт батьківства, усиновлення, призначення опікуна чи піклувальника, патронатного вихователя; факт перебування дитини під опікою певних установ чи організацій; факти наявності родинних стосунків між певними особами (дід, бабця, брат, сестра, мачуха, вітчим, повнолітні діти) та особою, яка потребує представництва; факт уповноваження представника органу опіки та піклування; в) факт відповідності особи представника вимогам, які до нього пред'являються кримінально-процесуальним законом, що означає: особа повинна бути зазначена серед переліку осіб, здатних виконувати функцію представника (ст.ст. 32, 52 КПК); має бути встановлено факт відсутності обставин, що виключають участь особи як представника у кримінальному судочинстві (ст.ст. 61, 63 КПК). Процесуальною підставою набуття особою статусу представника є факт визнання представника учасником процесу шляхом винесення відповідним суб'єктом, який веде провадження у справі, постанови чи ухвали про допуск представника до участі у справі.

Встановлено підстави для втрати особою процесуального статусу представника, до яких належать: обставини, що виключають участь особи у справі як представника; відмова представника від виконання обов'язків представництва або особи, яку представляють, від послуг представника; відсутність факту батьківства, призначення опікуна чи піклувальника, факту перебування дитини під опікою певних установ чи організацій; смерть особи, яка є представником; припинення юридичної особи, яку представляють; смерть особи, яку представляють, визнання її недієздатною або обмеження її цивільної дієздатності; закінчення строку договору або довіреності на представництво.

6. Законодавча регламентація участі представників на досудових стадіях не робить їх повноцінними суб'єктами процесу, оскільки процесуальна діяльність цих суб'єктів повністю залежить від розсуду слідчого або особи, яка проводить дізнання. Тому допуск представників до участі у справі повинен мати місце з моменту визнання осіб, яких представляють суб'єктами процесу або їх залучення до участі у справі.

7. Право на представництво заявника у кримінальному процесі є конституційним правом кожної особи, яка заявила про злочин. Представник заявника здійснює представництво осіб, які постраждали від злочину і заявили про це, та будь-яких інших осіб, які заявили про злочин відповідно до ст. 95 КПК.

8. Доцільно нормативно закріпити обов'язкове представництво потерпілого у кримінальному судочинстві у випадках, якщо потерпілий: неповнолітній; через свої психічні або фізичні вади (німий, глухий, сліпий тощо) не може самостійно реалізувати право на захист своїх законних інтересів; визнаний у встановленому законом порядку недієздатним або обмежено дієздатним; вимагає продовження розгляду справи, у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення.

9. Представництво є єдиним засобом реалізації процесуального статусу юридичних осіб у кримінальному судочинстві, які можуть виступати у справі як цивільні позивачі або цивільні відповідачі. Проте вже сьогодні захист прав

та законних інтересів юридичних осіб вимагає визнання їх потерпілими у кримінальному процесі та необхідність представництва таких осіб.

Представниками юридичних осіб можуть бути особи, спеціальним чином на те уповноважені юридичною особою, а саме: керівник юридичної особи, повноваження якого підтверджується документами, якими встановлено його службове становище; адвокати або інші особи, яким від імені юридичної особи видано належним чином оформлену довіреність на право представляти інтереси юридичної особи у кримінальній справі.

З метою захисту прав юридичної особи необхідно надати особі, яка веде провадження у справі, повноважень самостійно призначати представника юридичної особи у випадках його відсутності або неможливості оформлення його повноважень.

10. Представництво прокурором інтересів громадянина або держави в кримінальному судочинстві – це заснована на Конституції України та Кримінально-процесуальному кодексі процесуальна діяльність спеціально уповноваженого на це суб'єкта – прокурора, спрямована на захист інтересів громадян або держави, яка реалізується у формі правовідносин, шляхом пред'явлення або підтримання поданого цивільного позову, а також його участь у зв'язку із цим на всіх етапах кримінально-процесуального провадження.

Нормативними передумовами виникнення представництва прокурора в кримінальному судочинстві є матеріальні за природою норми ст. 121 Конституції України, ст.ст. 34, 35, 36-1 Закону України «Про прокуратуру» та процесуальні норми ст.ст. 29, 93-1, 264 КПК України, що визначають питання повноважень, підстав та форм для такої представницької діяльності прокурора.

Підставами представництва прокурором інтересів громадян або держави є певні факти, за наявності яких у прокурора виникають право і одночасно зобов'язання звернення до суду з позовом на захист законних інтересів громадянина або державних інтересів. Підставою представництва інтересів громадян є неспроможність особи через стан здоров'я або з інших поважних причин самостійно захищати свої порушені права або реалізовувати процесуальні повноваження. Підставою представництва інтересів держави є наявність порушень або загрози порушень економічних, політичних та інших державних інтересів внаслідок вчинення фізичними особами злочинів, якими завдано шкоди цим інтересам. Оскільки ці підстави мають оціночний характер, прокурор повинен кожного разу обґрунтовувати підстави такого представництва. Спеціальною підставою подання прокурором цивільного позову в інтересах держави є понесені закладами охорони здоров'я витрати на стаціонарне лікування осіб, які потерпіли від злочину.

11. Представник свідка – це самостійний суб'єкт кримінально-процесуального провадження, який вступає в процес виключно з метою захисту прав та законних інтересів свідка. Такий представник захищає процесуальний інтерес свідка, який полягає у найбільш повній реалізації належних свідку прав у кримінальному процесі та їх захисту від можливих порушень.

Необхідність обов'язкового законного представництва виникає не тільки щодо неповнолітніх свідків, але й інших свідків з неповною процесуальною

дієздатністю: осіб із фізичними та психічними вадами; обмежено дієздатних осіб.

Допуск представника свідка для участі у допиті пропонується проводити шляхом винесення постанови (ухвали) про це. Перед тим особа, яка веде провадження у справі, повинна перевірити повноваження представника та залучити до справи відповідні документи, якими вони підтверджуються (довіреність, договір, ордер тощо).

12. Пропонується внесення змін та доповнень для вдосконалення чинного КПК та проектів КПК України щодо: кола документів, якими підтверджуються повноваження представника; доповнення кола обставин, які виключають участь у справі представника; стосовно відмови у допуску до участі у справі представника; представника заявника про злочин; введення нового джерела доказів – «показання законного представника»; права представника на участь у слідчих діях; ознайомлення представника з матеріалами закритої кримінальної справи; прав представників при зупиненні досудового слідства; повноважень вчинення представником розпорядчих дій; повноважень представника стосовно відкликання апеляції.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Пожар В.Г. Институт представительства в уголовном процессе: понятие и цели /В.Г. Пожар //Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. праць. – Вип. 27. – О.: Юрид. л-ра, 2006. – С. 38-42.

2. Пожар В.Г. Підстави та передумови виникнення представництва в кримінальному судочинстві /В.Г. Пожар //Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. праць. – Вип. 32. – О.: Юрид. л-ра, 2007. – С. 345-350.

3. Пожар В.Г. Схожість та відмінність процесуального представництва у кримінальному та адміністративному судочинстві /В.Г. Пожар //Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. праць. – Вип. 35. – О.: Юрид. л-ра, 2007. – С. 304-308.

4. Пожар В.Г. Участь добровільних представників на досудових стадіях кримінального процесу: деякі проблемні питання /В.Г. Пожар //Вісник прокуратури. – 2009. – № 4. – С. 63-70.

5. Пожар В.Г. Щодо класифікації представництва у кримінальному судочинстві /В.Г. Пожар //Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 5. – С. 144-146.

6. Пожар В.Г. Проблеми представництва свідка у кримінальному судочинстві України /В.Г. Пожар //Часопис Академії адвокатури України. – 2009. – № 4 //Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2009-3/09pvgssks.pdf>

7. Пожар В.Г. Відмінні риси добровільного та законного представництва у кримінальному судочинстві /В.Г. Пожар //Перспективи розвитку юридичної науки очима молоді: зб. наук. праць. – Миколаїв: МНЦ ОНЮА, 2008. – С. 69-73.

8. Пожар В.Г. Участь добровільних представників на досудових стадіях кримінального процесу /В.Г. Пожар //Процесуальні, тактичні та психологічні проблеми, тенденції і перспективи вдосконалення досудового слідства: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (30 травня 2008 р.). – О., 2008. – С. 75-79.

9. Пожар В.Г. Щодо визначення кримінально-процесуальної функції представника /В.Г. Пожар //Проблеми кримінально-процесуального та цивільного процесуального права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професорів кафедри правосуддя М.М. Михеєнка та М.Й. Штефана. – Київ: ВГЛ «Обрій», 2009. – С. 220-223.

10. Пожар В.Г. Представництво прокурором інтересів осіб або держави у кримінальному судочинстві /В.Г. Пожар //Правове життя сучасної України: тези доповідей Міжнар. наук. конф. професор.-виклад. і аспірант. складу. – О.: Фенікс, 2009. – С. 577-578.

11. Пожар В.Г. Щодо представництва свідка у кримінальному судочинстві /В.Г. Пожар //Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 9 жовтня 2009 р.). – О., 2009. – С. 509-511.

12. Пожар В.Г. Особливості представництва юридичних осіб у кримінальному судочинстві /В.Г. Пожар //Правове життя сучасної України: тези доповідей Міжнар. наук. конф. професор. - виклад. і аспірант. складу. – О.: Фенікс, 2010. – С. 569-571.

АНОТАЦІЯ

Пожар В.Г. Інститут представництва в кримінальному судочинстві. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2010.

Дисертація присвячена розробці системної концепції сучасного інституту представництва в кримінальному судочинстві, виявленню проблемних питань його реалізації та формуванню шляхів їх вирішення.

Розглянуто питання генези та сучасного стану інституту представництва в кримінальному судочинстві; досліджено поняття та ознаки представництва та здійснено його класифікацію за різними підставами. Визначено поняття представника як суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності. Досліджено передумови і підстави для набуття певною особою процесуального статусу представника, а також підстави для його втрати.

Проаналізовано проблеми правової регламентації представництва заявника, потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача; представництва юридичних осіб; представництва прокурором інтересів громадян та держави; представництва свідка та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: інститут представництва, представник, представництво, суб'єкти кримінального процесу, право на правову допомогу, захист прав.

АННОТАЦИЯ

Пожар В.Г. Институт представительства в уголовном судопроизводстве. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2010.

Диссертация посвящена разработке системной концепции современного института представительства в уголовном судопроизводстве, выявлению проблемных вопросов его реализации и формированию путей их разрешения.

Рассматриваются вопросы генезиса и современного состояния института представительства в уголовном судопроизводстве; исследуются понятие и признаки представительства, осуществлена его классификация по различным критериям. Определено понятие представителя как субъекта уголовно-процессуальной деятельности. Исследованы предпосылки и основания для приобретения определенным лицом процессуального статуса представителя, а также основания для его утраты.

Предложено определение института представительства в уголовном судопроизводстве как межотраслевого общего института, который состоит из группы относительно обособленных правовых норм, направленных на регулирование самостоятельных, но взаимосвязанных правовых отношений между органами и должностными лицами, ведущими производство по делу, представляемым лицом и представителем, который вступает в уголовно-процессуальную деятельность с целью реализации и охраны прав и законных интересов субъектов уголовного процесса.

Обосновано, что представительство в уголовном судопроизводстве – это урегулированная нормами уголовно-процессуального законодательства процессуальная деятельность представителя, уполномоченного в силу закона или договора на реализацию и охрану прав и законных интересов представляемых лиц и которая реализуется в форме правоотношений между представителем, представляемым и должностными лицами, которые ведут производство по делу.

Разработана юридическая конструкция приобретения лицом процессуального статуса представителя, которое состоит из: 1) системы предпосылок; 2) оснований для приобретения лицом процессуального статуса представителя. Система предпосылок приобретения лицом процессуального статуса представителя включает: а) нормативные предпосылки – нормы уголовно-процессуального права, на основе которых возникают правоотношения представительства; б) правосубъектные предпосылки – наличие соответствующего уровня право- и дееспособности субъектов уголовно-процессуальных отношений представительства.

Основания для приобретения лицом процессуального статуса представителя необходимо разделять на материально-правовые и процессуальное. Материально-правовыми основаниями может быть такая совокупность юридических фактов: а) факт наличия желания у субъекта процесса воспользоваться услугами представителя и согласия последнего быть представителем, которое может быть отображено в: доверенности физического лица; доверенности от имени юридического лица или документах, которые удостоверяют служебное положение и полномочия его руководителя; ордере, выданном соответствующим адвокатским объединением, или в договоре; б) факт отцовства, усыновления, назначения опекуна или попечителя, патронатного воспитателя; факт пребывания ребенка на попечении определенных учреждений или организаций; факт наличия семейных отношений между определенными лицами (дед, бабушка, брат, сестра, мачеха, отчим, совершеннолетние дети) и лицом, которое нуждается в представительстве; факт наличия полномочия у представителя органа опеки и попечительства; в) факт соответствия представителя требованиям, которые к нему предъявляются процессуальным законом, который означает: лицо должно быть среди перечня лиц, способных выполнять функцию представителя (ст.ст. 32, 52 УПК); должен быть установлен факт отсутствия обстоятельств, которые исключают участие лица в качестве представителя в уголовном судопроизводстве (ст.ст. 61, 63 УПК). Процессуальным основанием приобретения лицом статуса представителя является факт признания представителя участником процесса путем вынесения соответствующим субъектом, который ведет производство по делу, постановления или определения о допуске представителя к участию в деле.

Установлены основания утраты лицом процессуального статуса представителя, к которым относятся: обстоятельства, которые исключают участие в деле лица в качестве представителя; отказ представителя от выполнения обязанности представительства или представляемого лица от услуг представителя; отсутствие факта отцовства, назначения опекуна или попечителя, факта пребывания ребенка на попечении определенных учреждений или организаций; смерть представителя; прекращение юридического лица, которое представляют в процессе; смерть представляемого лица, признание его недееспособным или ограничение его гражданской дееспособности; окончание срока договора или доверенности на представительство.

Рассмотрены проблемы правовой регламентации и реализации: представительства заявителя, потерпевшего, гражданского истца и гражданского ответчика; представительства юридических лиц; представительства прокурором интересов граждан и государства; представительства свидетеля. По результатам исследования сформулированы предложения по усовершенствованию действующего законодательства, проектов УПК Украины касательно: перечня документов, которыми подтверждаются полномочия представителя; дополнения круга обстоятельств, которые исключают участие в деле представителя; отказа в допуске к участию в деле представителя; закрепления статуса представителя заявителя о преступлении; введения нового источника доказательств – «показания законного представителя»; права представителя на участие в следственных действиях, совершаемых по его ходатайству или ходатайству представляемого

лица, или с участием последнего; ознакомления представителя с материалами прекращенного уголовного дела; прав представителей при приостановлении досудебного следствия; полномочий представителя на совершение распорядительных действий; полномочий представителя на отзыв апелляции.

Ключевые слова: институт представительства, представитель, представительство, субъекты уголовного процесса, право на правовую помощь, защита прав.

SUMMARY

Pozhar V.G. Institute of representation in criminal proceeding. – Manuscript.

The Dissertation for the Candidate of Law Degree, speciality 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination; operational-search activity. – Odesa National Academy of Law, Odesa, 2010.

The thesis deals with the development of the systematic conception of contemporary representation institution in the criminal legal procedure, disclosure of problematic issues of its implementation and formation of the means of their solution.

The research work considers the issue of genesis and contemporary state of the institution of representation in the criminal legal procedure; the thesis investigates the notion and signs of representation and gives its classification on various grounds. The notion of a representative as a subject of criminal procedural activity has been worked out. The research work defines the prerequisites and conditions necessary for the acquisition of the procedural status of a representative by a certain person and the preconditions for the loss of them.

In the thesis, there have been analyzed the following issues: the problems of legal regulation of the complainant, injured person, civil claimant and civil defendant; representation of legal entities; public prosecutor's representation of the interests of citizens and the state and the issue of witness representation. The author suggests the ways and means of solution of the issues researched.

Key words: institute of representation, representative, representation, subject of criminal legal procedure, right to legal assistance, defense of rights.